

Inicijativa za ugrađivanje određenih Ciljeva održivog razvoja (Agenda 2030) u dokumente javne politike Grada Bora u oblasti životne sredine

Uvod

Ova Inicijativa za ugrađivanje određenih Ciljeva održivog razvoja – COR u dokumenta javne politike grada Bora u oblasti životne sredine je deo projekta „**Bolje je OdRŽivo**“ koji se realizuje u okviru šireg projekta „Reforma javnih finansija – Agenda 2030“ koji podržavaju vlade Švajcarske i Nemačke, a implementira GIZ- Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju. Lokalni projekat „Bolje je OdRŽivo“ realizuje Društvo mladih istraživača Bor u saradnji sa Lokalnom samoupravom - Gradom Bor, Udruženjem građana „Village“ – Pokret za razvoj sela Zlot, OŠ“Dušan Radović“, OŠ“3. Oktobar“ Bor, Tehničkom školom Bor i Veb timom „Bor 030“.

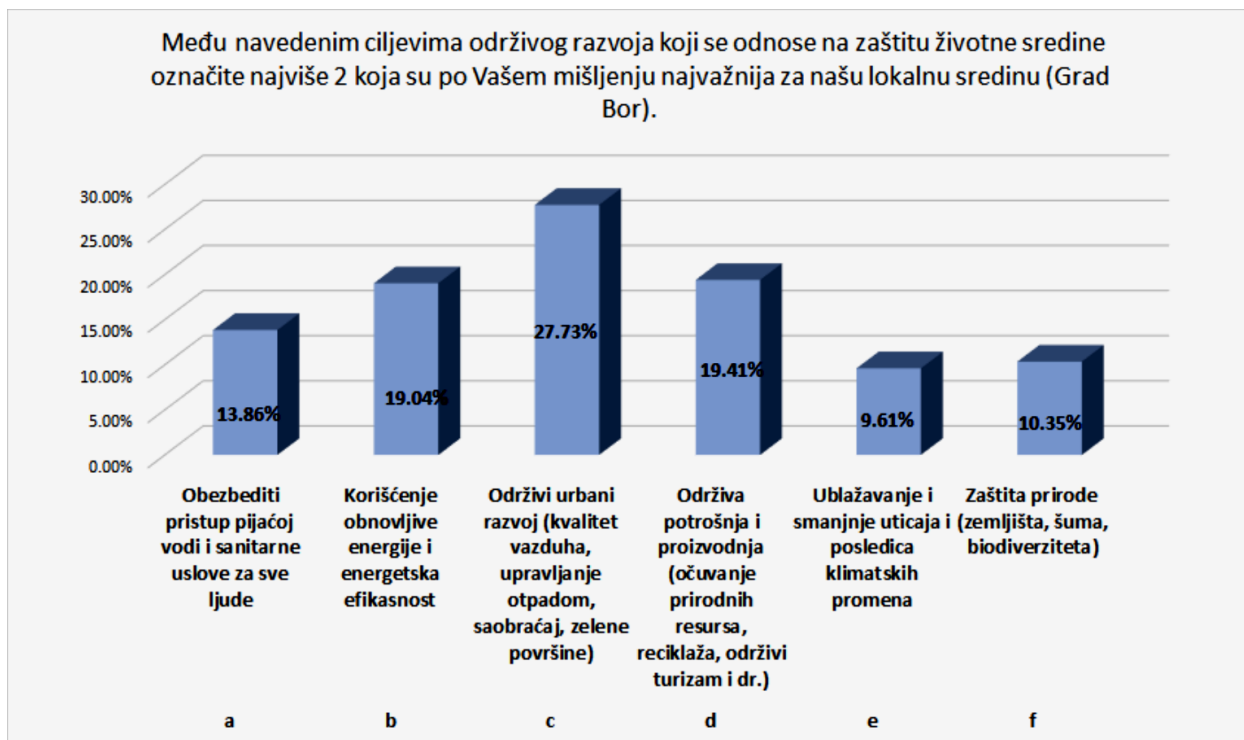
Cilj ove Inicijative je da ukaže koji bi određeni Ciljevi održivog razvoja (Agenda 2030) trebalo da budu ugrađeni i realizovani kroz dokumenta javne politike Grada Bora koji se odnose na životnu sredinu. Radi se o dokumentima javne politike koji se nalaze u određenom hijerarhijskom odnosu, počevši od najvišeg – Plana razvoja grada Bora u kome se definišu priritetni ciljevi održivog razvoja lokalne zajednice između ostalih i u oblasti zaštite životne sredine, zatim ključnog javnog dokumenta u oblasti same zaštite životne sredine – Plana zaštite životne sredine grada Bora u kome se definišu specifični ciljevi i glavne mere za njihovu realizaciju u ključnim oblastima životne sredine grada, do niza konkretnih planova za pojedine oblasti – Plana kvaliteta vazduha anglomeracije Bor i Kratkoročnog plana zaštite vazduha, Plana upravljanja otpadom, Plana upravljanja vidama i dr. (Grafik 1.)

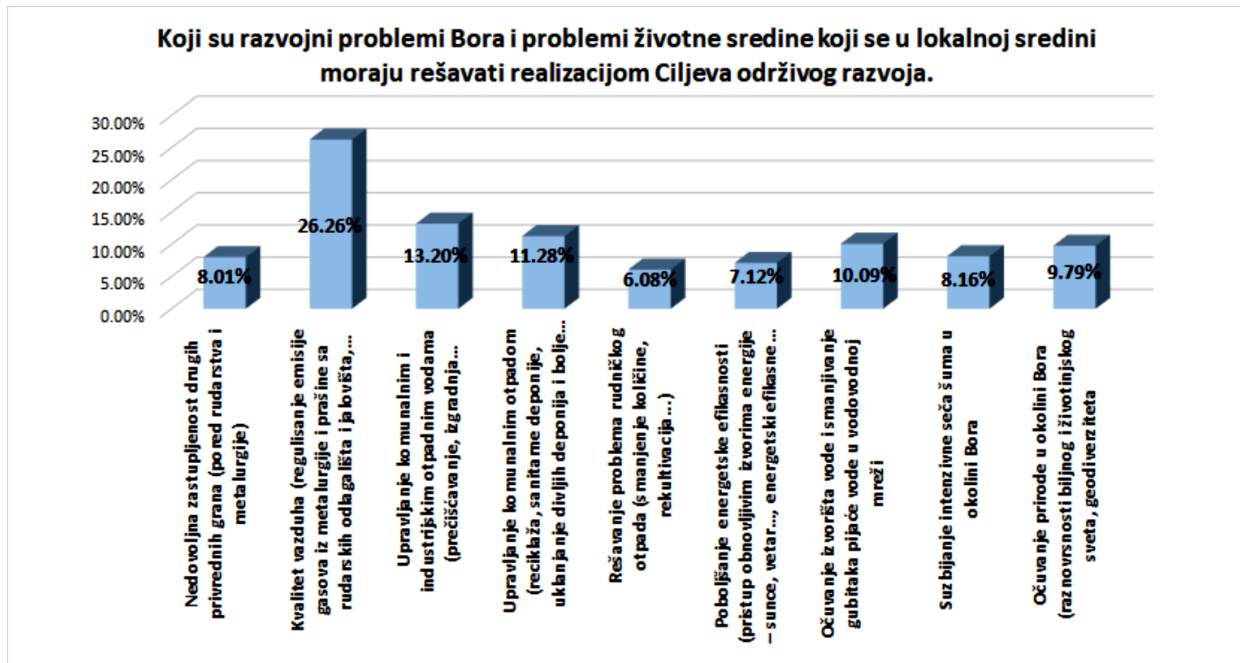
Grafik 1.

Inicijativa je pripremljena na osnovu prethodne Analize zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora, pre svega dosadašnje Strategije lokalnog održivog razvoja i Lokalnog ekološkog akcionog plana. Ovi dokumenti, mada su rađeni na osnovu koncepta održivog razvoja, nisu u sadržajnom smislu grupisali svoje prioritete i ciljeve prema grupisanju COR (Agenda 2030) jer su usvajani pre Agende 2030. Analiza zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora je ukazala da su brojni ciljevi, mere i aktivnosti postavljeni još pre desetak godina u ovim dokumentima i danas aktuelni i treba da se nađu u novim dokumentima, jer su tek u poslednje vreme stvoreni materijalni, normativni, institucionalni i drugi uslovi da budu realizovani.

Pored navedene Analize, za određivanje ciljeva i podciljeva održivog razvoja koji bi trebalo ugraditi i realizovati u novim dokumentima javne politike grada Bora u oblasti životne sredine korišćeni su i stavovi građana sa tribina i anketa građana koje su realizovane u okviru projekta „Bolje je **OdRživo**“ krajem 2021. u Boru. Učešće građana je veoma važno u procesu izrade i realizacije Plana razvoja grada, a posebno je ključno u procesu donošenja odluka o životnoj sredini, prema Arhuskoj konvenciji i svim nacionalnim zakonskim propisima u oblasti životne sredine. Stavovi građana u okviru projekta “Bolje je **OdRživo**” utvrđeni su na osnovu ankete koja je sprovedena krajem 2021. godine. Među stavovima građana koje su izneli u anketi posebno su za ovu Inicijativu značajni oni koji se odnose na to koji su ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 najvažniji za lokalnu sredinu (Grafik 2.) i koji se razvojni problemi grada Bora i problemi životne sredine mogu uspešno rešavati kroz realizaciju ciljeva održivog razvoja (Grafik 3). Navodimo rezultate ankete u vezi sa ovim pitanjima obzirom da su oni korišćeni u formulisanju ove inicijative.

Grafik 2.

Grafik 3.

Takođe za definisanje ciljeva koji se predlažu ovom Inicijativom značajni su bili predlozi skupova održanih u okviru projekta - sa tribna mladih, tribina u borskim selima i dr.

Pored stavova građana u izradi ove Inicijative konsultovani su takođe i do kraja 2021. godine dostupni nacionalni dokumenti javne politike zaštite životne sredine. To su pre svega:

- u procesu usvajanja nacionalni Program zaštite vazduha u Republici Srbiji,
- u procesu usvajanja nacionalni Program upravljanja otpadom u Republici Srbiji,
- Strategije upravljanja vodama,
- Strategija razvoja energetike I energetske efikasnosti,
- Strategija održivog urbanog razvoja,
- u izradi nacionalni Plan adaptacije na klimatske promene
- u procesu izrade Program razvoja cirkularne ekonomije
- pokrenut proces zaštite prirodnog područja Kučaj - Beljanica kao nacionalnog parka
- u procesu izrade Prostorni plan Republike Srbije
- izmene i dopune niza zakona u oblasti životne sredine
-

Ciljevi održivog razvoja i razvoj grada Bora u oblasti životne sredine

Program razvoja Bora kao osnovni cilj koji obuhvata sva tri ključna područja održivog razvoja (ekonomija, socijalna politika i ekologija) treba da definiše podizanje kvaliteta ukupnog života građana Bora kroz usklađeni i održivi ekonomski i socijalni razvoj, dok glavni cilj za deo koji se odnosi na područje životne sredine treba da bude očuvanje i unapređenje zdravlja stanovništva i kvaliteta životne sredine.

Inicijativom su obuhvaćeni sledeći Ciljevi održivog razvoja koji su bitni za oblast zaštite životne sredine:

COR 6 Čista voda i sanitarni uslovi (obezbediti dostupnost i održivo upravljanje čistom vodom i sanitacijama za sve)

COR 7 Dostupna i obnovljiva energija (osigurati pristup dostupnoj pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve)

COR 11 Održivi gradovi i zajednice (učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, otpornim i održivim)

COR 12 Odgovorna potrošnja i proizvodnja (obezbediti održivi obrasce potrošnje i proizvodnje)

COR 13 Očuvanje klime (hitna akcija u borbi protiv klimatskih promena i njihovih posledica)

COR 15 Život na zemlji (zaštititi, obnavljati i promovisati održivo korišćenje kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borba protiv dezertifikacije, zaustavljanje procesa degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta).

COR 6 čista voda i sanitarni uslovi

Dosadašnje stanje na ovom području karakterisala je velika neusklađenost između u velikoj meri regulisanog snabdevanja pijaćom vodom i u velikoj meri neregulisanog rešavanja problema otpadnih voda. Uz to i novi problemi smanjivanja izdašnosti vodotokova i izvora (klimatske promene) i povećani zahtevi za industrijskom vodom (razvoj rudarstva).

Analiza zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora pokazala je da su njima u velikoj meri definisani određeni prioriteti, odnosno ciljevi radi unapređenja stanja u oblasti voda, kao i mere i programi čija realizacija treba da omogući proširenje postojeće mreže, poboljšanje kvaliteta vode, rešavanje problema otpadnih voda, kao i veću pokrivenost naselja vodovodnom i kanalizacionom mrežom. U anketi građani su ovaj cilj održivog razvoja definisali kao značajan, odmah posle urbanog razvoja, održive proizvodnje i potrošnje i korišćenja obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti. Istovremeno ocenili su da je problem upravljanja komunalnim i industrijskim vodama drugi po značaju za lokalnu zajednicu koji se mora rešavati primenom ciljeva održivog razvoja (odmah posle problema kvaliteta vazduha). Kao značajan problem rešavanja primenom ciljeva održivog razvoja ocenjen je i problem očuvanja izvorišta voda i smanjivanja gubitaka vode u mreži.

Na tribini mladih ili tribinama u selima o ciljevima održivog razvoja posebno je ukazano na potrebu obezbeđivanja zdrave pijaće vode za sva naselja i prečišćavanje svih otpadnih voda.

Ovom Inicijativom predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti obezbeđivanja dostupnosti čiste vode i sanitarnih uslova definiše dva priritetna cilja:

Prioritetni cilj 1 - Uredjen sistem obezbeđivanja i upravljanja zdravom pijaćom vodom i vodom za industrijske i druge potrebe

Prioritetni cilj 2. Uspostavljen sistem za prečišćavanje otpadnih voda

U okviru **Plana zaštite životne sredine** koji će biti donet na osnovu Plana razvoja grada Bora razradili bi se posebni ciljevi obezbeđivanja kvaliteta svih voda:

Cilj 1. **Održavanje kvaliteta pijaćih voda**, za šta je potrebno unaprediti postojeći monitoring, izgraditi fabriku za čistu vodu, Izgraditi postrojenje za uklanjanje mutnoće iz sirove vode, zameniti preostale azbestne cevi u mreži, poboljšati zaštitu vodoizvorišta;

Cilj 2. **Radikalno smanjiti zagađenja vodotokova otpadnim vodama**, kako komunalnim tako i industrijskim, gde je pre svega potrebno uvesti stalni monitoring vodotokova i izraditi registar zagađivača voda, a zatim realizovati dogradnju kanalizacionog sistema, razdvajanje komunalnih i atmosferskih voda, izgradnju većih i manjih postrojenja za preradu otpadnih voda, maksimalno zatvaranja sistema industrijskih otpadnih voda kroz recirkulaciju i eventualno ispuštanje u vodotokove samo uz odgovarajuće prečišćavanje, revitalizovanje degradiranih vodotokove, rekultivisanje priobalja zasuta flotacijskom jalovinom i dr.

Značaj ove oblasti ta lokalnu zajednicu zahteva da se što pre donese i poseban **Plan upravljanja vodama** koji do sada nije postojao kojim bi se razradile mere za završetak izgradnje vodosistema Bogovina (izgradnja akumulacionog jezera i fabrike za čistu vodu), rekonstrukciju postojeće i dogradnju nedostajuće mreže za distribuciju pijaće vode obuhvatom svih naselja, bolje upravljanje sistemom vodosnabdevanja koje bi smanjilo dosadašnje velike gubitke vode, digitalizacija i automatizacija upravljanja sistemom, itd. Posebno se kroz ovaj Plan i njegovu realizaciju mora rešiti potencijalni konflikt potreba za pijaćom i sve većih potreba za industrijskom vodom. Najkvalitatniji izvori i vodotoci, koji se koriste za obezbeđivanje pijaće vode ne mogu se koristiti za industrijsko snabdevanje. Iako upravljanje Borskim jezerom nije u nadležnosti lokalne samouprave, potrebno je obezbediti njegovu dvojnju namenu – industrijskog i turističkog korišćenja.

U delu sanitacije, odnosno prečišćavanje otpadnih voda Planom upravljanja vodama treba razraditi i realizovati mere za rekonstrukciju i dogradnju kanalizacionog sistema za sva naselja (i posebno turističke lokacije), kao i izgradnju postrojenja za prečišćavanje komunalnih ali i industrijskih otpadnih voda.

Pored nedovoljno preciznih indikatora u postojećim dokumentima javne politike – ukupan broj domaćinstava priključenih na vodovod, kvalitet površinskih voda i upravljanje otpadnim vodama u gradskoj sredini, potrebno je dodati nove indikatore iz spiska indikatora COR - udeo stanovništva koje koristi pijaću vodu iz sistema kojima se bezbedno upravlja, udeo tokova otpadnih voda iz domaćinstava i industrije koje se bezbedno prečišćavaju, prepoloviti udeo neprečišćenih otpadnih voda i značajno povećati recikliranje voda i bezbednu ponovnu upotrebu, nivo eksploatacije voda (vodni stres): udeo ukupno zahvaćenih vodnih resursa u ukupno raspoloživim vodnim resursima, udeo vodnih tela koja imaju dobar status vode i dr.

COR 7 Dostupna i obnovljiva energija i energetska efikasnost

Ovoj oblasti dosadašnji dokumenti javne politike grada Bora su posvetili manju pažnju (Strategija lokalnog održivog razvoja) dok u Lokalnom ekološkom akcionom planu nije posebno obuhvaćena problematika obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, već su pojedini ciljevi vezani za obnovljive izvore energije obuhvaćeni u delu LEAP-a koji se odnosi na kvalitet

vazduha. Poseban dokument javne politike o ovoj oblasti – Plan energetske efikasnosti, nije u proteklom periodu bio izrađen.

U anketi su građani ovaj cilj održivog razvoja definisali kao veoma značajan, odmah posle urbanog razvoja i održive proizvodnje i potrošnje, a kada se radi o problemima u lokalnoj zajednici koje treba rešavati primenom COR kao značajan su ocenili problem poboljšanja energetske efikasnosti.

Na tribinama u selima o ciljevima održivog razvoja posebno je ukazano na potrebu obezbeđivanja sigurnog snabdevanja električnom energijom, većeg korišćenja obnovljivih izvora energije (biomasa) i energetske efikasnosti (zgrada, u poljoprivrednoj proizvodnji i dr.).

Ovom Inicijativom predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti definiše dva prioriteta cilja:

Prioritetni cilj 1. Uspostaviti sistem energetske menadžmenta koji će obezbediti veće korišćenje obnovljivih i novih izvora energije i veću energetske efikasnost, kroz rekonstrukciju sistema daljinskog grejanja, stvaranje uslova za gasifikaciju, podizanje energetske efikasnosti javnih objekata i podsticanjem domaćinstava i preduzetnika za unapređenje energetske efikasnosti, uključivanje u sisteme snabdevanja električnom energijom iz vetro i solarnih elektrana i dr.

U Plan zaštite životne sredine treba ugraditi sledeće ciljeve:

Cilj 1. Smanjenje emisije zagađenog vazduha iz energetske postrojenja i izvora, kroz zamenu energenata (gasifikacija, biomasa, solarni izvori i dr.), postavljanje sistema za prečišćavanje otpadnih gasova

Radi realizacije ovog COR neophodno je doneti poseban **Plan energetske efikasnosti**, što je i zakonska obaveza lokalne samouprave. Ovim planom, kao osnovom energetske menadžmenta grada, razradile bi se mere rekonstrukcije daljinskog sistema grejanja grada i povećanje njegove energetske afikasnosti – kotlova, mreže, podstanica, zatim zamena goriva, korišćenja gasa i biomase, otpadne toplote iz industrijskih pogona, geotermalne energije, podsticajne mere za povećanje energetske efikasnosti i dr.

Kako je pokazala Analiza zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora u ovoj oblasti nisu bili definisani indikatori te bi trebalo preuzeti neke najvažnije indikatore ciljeva održivog razvoja - udeo stanovništva koje ima pristup električnoj energiji, udeo stanovništva koje se prvenstveno oslanja na čista goriva i tehnologije, udeo obnovljive energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije, energetske intenzitet meren kroz primarnu energiju i BDP, i dr.

COR 11 Održivi gradovi i zajednice

Ovaj cilj održivog razvoja je za grad Bor posebno značajan jer se između ostalog odnosi na dva ključna ekološka problema Bora a to su zagađeni vazduh i upravljanje otpadom. U Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora pokazano je da je kvalitetu vazduha i upravljanju otpadom posvećena izuzetna pažnja. Lokalni ekološki akcioni plan posvetio je posebnu pažnju problemima zaštite vazduha i upravljanja otpadom. Rešavanje problema zagađenog vazduha je bio prvi prioritet i prvog LEAP-a iz 2003. a posebno tekućeg LEAP-a iz 2013. godine, sa velikim brojem ciljeva, mera i aktivnosti za rešavanje ovog ključnog ekološkog problema grada Bora. Pored toga donet je i poseban Kratkoročni plan za smanjenje zagađenja vazduha u gradu Boru a u procesu je donošenje i srednjoročnog Plana kvaliteta vazduha anglomeracije Bor.

Kada se radi o upravljanju otpadom LEAP Bor je definisao ciljeve sa velikim brojem zadataka i detaljnih aktivnosti. Pored toga oblast otpada reguliše se i posebnim dokumentima – Lokalnim planom upravljanja otpadom i Regionalnim planom upravljanja otpadom.

U anketi su građani ovom COR dali najveći značaj u odnosu na sve ostale ciljeve (Grafik 2.), uz jasan stav (najviše ocenjen) da se problemi kvaliteta vazduha (regulisanje emisije gasova iz metalurgije i prašine sa rudarskih odlagalištai jalovišta) moraju rešavati uz primenu COR (Grafik 3.).

Na javnim tribinama mladih posebno je istaknut problem aerozagađenja koje treba rešavati realizacijom ciljeva održivog razvoja, a na tribinama u selima problem divljih deponija, odnosno obuhvata sela sistemom upravljanja otpadom.

Ovom **Inicijativom** predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti održivih gradova i zajednica odnosno posebno čistog vazduha i upravljanja otpadom, definiše dva priritetna cilja:

Prioritetni cilj 1. Poboljšanje kvaliteta vazduha kroz saradnju i podršku u rešavanju problema aerozagađenja iz industrijskih i rudničkih objekata, objekata daljinskog grejanja i individualnih ložišta, optimizacije saobraćaja (obilaznice, biciklističke staze, javni saobraćaj) i dr.

Prioritetni cilj 2. Uspostavljanje sistema upravljanja otpadom, kroz razvoj primarne selekcije i reciklaže komunalnog otpada, formiranje regionalnog centra za upravljanje otpadom, sanaciju divljih i nesanitarnih deponija, smanjenje rudničkog otpada i rekultivaciju rudničkih deponija.

U **Planu zaštite životne sredine** treba zadržati najveći deo ranije definisanih ciljeva, mera i aktivnosti na rešavanju ekoloških problema aerozagađenja i otpada, uz dodatan akcenat na zaštitu zdravlja stanovništva, te ih u ovoj Inicijativi nećemo navoditi, jer su detaljno prikazani u

Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora, koja je sastavni deo ove Inicijative.

Posebni planovi kvaliteta vazduha (Kratkoročni akcioni plan za smanjenje zagađenja vazduha u gradu Boru i Plan kvaliteta vazduha za anglomeraciju Bor) razradili su ciljeve, mere i aktivnosti koje proističu iz aktuelnog stanja, kao i one koje su definisane nacionalnim Planom kvaliteta vazduha. One se odnose pre svega na poboljšanje kvaliteta vazduha smanjivanjem emisije SO₂, čestica PM₁₀ i PM_{2,5}, teškim metalima i drugim zagađujućim supstancama, izgradnju i funkcionisanje mreže monitoring stanica, zdravstvene, institucionalne i informativne mere i dr.

Postojeći Lokalni plan upravljanja otpadom ističe te je započeta aktivnost na donošenju novog **Plana upravljanja otpadom**. Takođe u toku su aktivnosti na dopuni postojećeg **Regionalnog plana upravljanja otpadom**. Ovi novi dokumenti razradiće ciljeve, mere i aktivnosti na upravljanju otpadom na novim principima smanjivanja količine otpada, primarne selekcije, reciklaže i cirkularne ekonomije, regionalnog pristupa, sanacije divljih deponija, obuhvata svih naselja sistemom prikupljanja otpada i dr. Uslov za definisanje ovih ciljeva, mera i aktivnosti i usvajanje novog nacionalnog Plana upravljanja otpadom i izgradnja odgovarajuće infrastrukture (kontejneri, vozila, transfer stanice, reciklažno centar I dr.). Ostaje problem dugoročnog rešavanja rudničkog otpada koji zasad nije obuhvaćen dosadašnji planovima upravljanja otpadom. U Boru je rudnički otpad grupisan u dve celine: tzv. istorijski rudnički otpad čije je rešavanje u ingerenciji države i rudnički otpad iz tekućeg rada postojećih i novih rudnika za čije rešavanje je odgovorna rudarska kompanija.

Indikatori kvaliteta vazduha definisani su državnim propisima, kao i posebnim dokumentima lokalne javne politike kvaliteta vazduha, te ih treba samo dalje razraditi. Posebno je u ciljevima održivog razvoja istaknut indikator: prosečne srednje vrednosti suspendovanih čestica (npr. PM_{2.5} i PM₁₀) u gradovima (ponderisan broj stanovnika), što je značajno za javnu politiku zaštite vazduha u Boru obzirom da je ova vrsta zagađenja vazduha karakteristična za borsku sredinu. Kada se radi o upravljanju otpadom, pored indikatora u postojećim dokumentima, potrebno je preuzeti indikatore ciljeva održivog razvoja - udeo čvrstog komunalnog otpada koji se prikuplja i kojim se adekvatno upravlja u kontrolisanim postrojenjima u ukupnom proizvedenom komunalnom otpadu, kao i stopa recikliranja komunalnog otpada.

COR 12 Odgovorna potrošnja i proizvodnja

Ovaj COR odnosi se prevashodno na održivo upravljanje i korišćenje prirodnih resursa, smanjenje stvaranja i upravljanje otpadom i reciklažu, razvoj održivog turizma i dr. Kako je ocenjeno u Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne

politike opštine/grada Bora, u proteklom periodu razvoj Bora zasnivao se pre svega na eksploataciji rudnih resursa, dok ostali prirodni resursi kao što su očuvano poljoprivredno zemljište, očuvana priroda u okolini Bora, šume i dr. nisu dovoljno ni održivo korišćeni. Zato je u dosadašnjim dokumentima javne politike održivog razvoja Bora kao prioritet postavljeno da se prevaziđe monostrukturnost privrede, odnosno razviju tzv. alternativne privredne grane - MSP sektor, poljoprivreda, turizam, trgovine, kao i druge privredne grane zasnovane na resursima kojima grad raspolaže.

U anketi građana ovaj cilj održivog razvoja ocenjen je kao drugi po značaju, odmah posle najviše ocenjenog urbanog razvoja (Grafik 2.). Međutim učesnici ankete nisu dali veći značaj problemu nedovoljne zastupljenosti drugih privrednih grana (pored rudarstva i metalurgije) (Grafik 3.) što je verovatno posledica veoma intenzivnog investicionog ciklusa i ubrzanog razvoja rudarstva na teritoriji grada Bora. Slično je ocenjen i značaj smanjenja seče šuma u okolini.

Na tribinama sa mladima, na selu i sa ostalim građanima ukazano je posebno na značaj razvoja ekoturizma na osnovi prirodnih resursa očuvane okoline Bora, poljoprivrede i šumarstva, a posebno razvoja cirkularne ekonomije i nastojanja da se realizuje koncepta tzv. "zelenog rudarstva" kao idealnog cilja kome se postepeno teži.

Koncept zelenog rudarstva kao doprinos ostvarivanju ciljeva održivog razvoja Agende 2030, razrađen je posebno u dokumentu Atlas: Mapiranje rudarstva za ciljeve održivog razvoja, koji je izradio pored ostalih UNDP - Program UN za razvoj. U njemu se konstatuje da rudarska industrija može da mobilise značajne ljudske, fizičke, tehnološke i finansijske resurse za unapređenje ciljeva održivog razvoja. Kada se radi o COR 12 Održiva proizvodnja i potrošnja rudarstvo može pomoći u pokretanju ekonomskog razvoja i diversifikacije kroz direktne i indirektne ekonomske koristi i podsticanjem izgradnje nove infrastrukture za transport, komunikacije, vodu i energiju. Rudarstvo takođe obezbeđuje materijale od ključne važnosti za obnovljive tehnologije i priliku za kompanije da sarađuju u celom lancu snabdevanja kako bi minimizirali otpad, kao i da ga ponovo koriste i recikliraju.

Ovom **Inicijativom** predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti održive proizvodnje i potrošnje, definiše više priritetnih ciljeva:

Prioritetni cilj 1: Održivo korišćenje rudnih resursa kroz razvoj koncepta zelenog rudarstva koje podstiče razvoj ostalih privrednih grana, infrastrukture, podiže kvalitet života i nastoji da smanji negativni uticaj na životnu sredinu.

Prioritetni cilj 2. Razvoj alternativnih privrednih grana a naročito održivog turizma, na bazi resursa očuvane prirode okoline Bora, Borskog jezera i Brestovačke banje, planinskih prostora u okruženju grada, seoskog turizma

Prioritetni cilj 3. – Ugrađivanje principa cirkularne ekonomije u sve proizvodne oblasti radi očuvanja prirodnih resursa i rešavanja problema otpada

Prioritetni cilj 4. Usvajanje i sprovođenje lokalnih administrativnih procedura održivih „zelenih“ javnih nabavki

Elemente razvoja “zelenog rudarstva”, očuvanje prirodnih vrednosti kao osnove održivog turizma, cirkularne ekonomije koja doprinosi rešavanju problema otpada i dr. treba posebno kroz odgovarajuće mere i aktivnosti da razradi Plan zaštite životne sredine, a potrebno je doneti novi Plan razvoja turizma, kao i Plan unapređenja cirkularne ekonomije. U postojeće i naredne planove javnih nabavki treba ugraditi principe “zelenih nabavki”.

Najsloženije je razraditi u Planu zaštite životne sredine efikasne i primenljive mere i aktivnosti kretanja ka cilju “Zeleno rudarstvo”. To bi bile mere u nizu oblasti kao što su:

- Smanjivanje potrošnje vode, korišćenje alternativnih izvora vode, recikliranje i/ili povraćaj metala iz otpadne vode, nadgledanje izvora vode u blizini rudnika i nizvodno,
- Poboljšati održavanje energetske infrastrukture, smanjite potrošnju energije na licu mesta, povećati korišćenje obnovljivih izvora energije, kroz princip cirkularne ekonomije proizvoditi sopstvenu energiju
- Vršiti reciklažu metala iz rudničkog otpada i regeneraciju otpadne energije, saradivati sa lokalnim vlastima na razvoju zelenih površina, uključujući rekultivaciju površina rudničkog otpada, kontrolisati i smanjivati emisije prašine
- Smanjiti upotrebu vode, energije, zemlje, hemikalija, minimizirati proizvodnju otpada, otpadnih voda, emisija zagađujućih materija
- Izgraditi otpornost na klimatske promene, utvrditi planove za uticaj klimatskih promena na rudnike i zajednice, ojačati planove reagovanja u vanrednim situacijama, koristiti goriva sa niskim emisijama
- Minimizirati uticaj na bio, geo i diverzitet pejzaža, izbeći uticaje na kritična staništa, podržati projekte koji povezuju zajednice i biodiverzitet, podsticati i učestvovati u planiranju pejzaža, obnoviti istorijska staništa i uključiti se u pošumljavanje, saradivati u istraživačkim inicijativama itd.

U dosadašnjim dokumentima javne politike grada Bora definisan je veliki broj indikatora koji se odnosi na problematiku proizvodnje i potrošnje - struktura nacionalnog dohotka po delatnostima, lokacijski koeficijent zapošljavanja, površina poslovnog prostora u odnosu na broj stanovnika, obim stranih direktnih investicija po glavi stanovnika, broj registrovanih privrednih subjekata u odnosu na broj stanovnika (posebno broj i struktura MSP), neto broj novih preduzeća, ukupna aktivnost, stopa zaposlenosti i nezaposlenosti. Ovi indikatori treba da, uz odgovarajuću dopunu, ostanu i za nove dokumente razvoja.

COR 13 Očuvanje klime

Kao što je naglašeno u Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora ova oblast nije posebno obuhvaćena dosadašnjim dokumentima javne politike grada Bora, što je i razumljivo jer je koncept borbe protiv klimatskih promena definisan posle donošenja prethodnih lokalnih dokumenata, a oni nisu u međuvremenu revidirani i dopunjavani. U Analizi se konstatuje da se pojedini aspekti borbe protiv klimatskih promena odnosno posebno razvoja i primene adaptivnih mera nalaze u različitim delovima dokumenata javne politike grada Bora – u delovima koji se odnose na zaštitu voda i vazduha, zaštite prirode i dr. Nije uočen problem smanjenja količine vode u lokalnim vodotocima (sem kod problema minielektrana) i velike oscilacije izvorišta pijaće vode na kraškim terenima, problem aridnosti za razvoj poljoprivrede, smanjenja površine pod šumama i drugi problemi koji se moraju rešavati adaptivnim merama u borbi protiv klimatskih promena.

U anketi građana ovaj cilj održivog razvoja je označen najmanje važnim, što se može objasniti nedovoljnim znanjem i informisanošću građana o problematici klimatskih promena i njenim lokalnim aspektima. Zato bi verovatno prvi zadatak bio podići nivo informisanosti i znanja građana kao i svih oslalih aktera u lokalnoj zajednici o klimatskim promenama, naročito o adaptivnim merama kojima se smanjuju već prisutne posledice klimatskih promena. Takođe i definisanje lokalne javne politike borbe protiv klimatskih promena koja je prevashodno usmerena na adaptivne mere u oblasti voda, zdravlja, biodiverziteta, poljoprivrede i šumarstva, i dr.

Problemi klimatskih promena istaknuti su na tribinama mladih i tribinama na selu, sa aspekta vodosnabdevanja, poljoprivrede i seoskog turizma.

Ovom **Inicijativom** predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti očuvanja klime definiše dva priritetna cilja:

Prioritetni cilj 1. Smanjenje i kontrola uticaja klimatskih promena na kvalitet života u gradu Boru kroz integralnu plansku primenu seta adaptivnih mera, posebno u najosetljivijim oblastima upravljanja vodama, šumama, poljoprivredi, biodiverzitetu i javnom zdravlju.

Prioritetni cilj 2. – Smanjenje i kontrola rizika od katastrofa i elementarnih nepogoda kroz realizaciju posebnih planova

Realizacija prvog prioritetnog cilja obuhvatiće različite mere i aktivnosti, pre svaga rešanja zasnovana na prirodi i ona koja su predviđena drugim ciljevima održivog razvoja u sledećim oblastima:

- Pošumljavanje odnosno povećanje površina pod šumama, podizanje kvaliteta šuma - obnavljanje šuma, sprečavanje požara u šumama i borba protivu štetočina, povećanje zelene infrastrukture i zelenih površina u gradu i ostalim naseljima, jačanje zaštitnih funkcija šuma i zelenila, i dr.
- Obnavljanje napuštenih poljoprivrednih površina, upravljanje pašnjacima, navodnjavanje i odvodnjavanje, nove tehnologije gajenja useva i zasada, i dr.
- Očuvanje voda - smanjenje gubitaka u sistemima za vodosnabdevanje, zaštita od zagađenja voda, i dr.
- Očuvanje biodiverziteta – povećanje površina očuvanih prirodnih vrednosti pod zaštitom, razvoj ekološke mreže, zaštita šumskih i vodenih ekocitema, kontrola invanzivnih vrsta, i dr.
- Očuvanje zdravlja – jačanje sistema prevencije i primarne zdravstvene zaštite - jačanje zdravstvene službe u oblastima zaraznih bolesti, bolesti izazvanih zbog lošeg kvaliteta vazduha i voda, toplotnih talasa, ekstremnih padavina, suša, požara i dr.

Realizacija drugog prioritetnog cilja treba da obuhvati različite mere kao što su:

- Realizacija programa opremanja i obuke za reagovanje u vanrednim i ekscenim situacijama
- Izvođenje antierozivnih radova, pošumljavanje i saniranje klizišta
- Izgradnja nove i održavanje postojeće mreže odvodnih kanala
- Izgradnja infrastrukture za protivpožarnu zaštitu – protivpožarni putevi, vodozahvati, oprema i dr.

Plan zaštite životne sredine grada Bora mora ovu oblast da postavi kao jedan od prioriteta, povezano sa ostalim pitanjima zaštite životne sredine. U oblasti klimatskih promena aspekti zaštite odnose se prevashodno na obezbeđivanja kvaliteta voda što zahteva i razvoj odgovarajućeg programa monitoringa i vođenja registra zagađivača voda, odvođenje i preradu otpadnih voda, pošumljavanje i zelenu infrastrukturu, zaštitu očuvanih prostora prirode, zaštitu ispravnosti hrane i javnog zdravlja i dr. Posebno treba ovezbediti povećanje znanja i ekološke svesti o značaju borbe protiv klimatskih promena.

Za ovu oblast potrebno je uraditi i poseban **Plan za prilagođavanje izmenjenim klimatskim okolnostima u gradu Boru**, kojim bi se detaljnije razradile mere i aktivnosti prioritetnog cilja 1. u ovoj oblasti, dok za prioritetan cilj 2. već postoje usvojeni lokalni planovi koje treba realizovati i dalje dograđivati.

Za ovu oblast tek treba razraditi indikatore a ciljevi održivog razvoja ukazuju na moguće: adaptivni kapacitet lokalne zajednice na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima i prirodnim katastrofama, strepen pošumljenosti i procenat kvalitetnih šuma, izdašnost izvora i proticaj

voda u vodotokovima, procenat napuštenih poljoprivrednih površina i procenat zaštićenih područja očuvane prirode, zdravstveni indikatori, infrastruktura za borbu protiv požara, poplava, erozije i dr.

COR 15 Život na zemlji

Ovaj cilj održivog razvoja Agende 2030 obuhvata više oblasti kao što su zaštita, obnova i promovisanje održivog korišćenja kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borba protiv dezertifikacije, zaustavljanje procesa degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta i dr.

U Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora ocenjeno je da je ovaj cilj obuhvaćen postojećim dokumentima javne politike, posebno da je Lokalni ekološki akcioni plan zaštitu prirode postavio kao jedan od prioriteta, te sve predviđene mere aktivnosti mogu da ostanu u Planu razvoja i novom Planu zaštite životne sredine.

U sprovedenoj anketi građana ovaj cilj održivog razvoja nije dobio značajnije mesto (tek po značaju iznad najmanjeg ocenjenog COR 13 Očuvanje klime). Međutim u oceni koji se razvojni problemi grada Bora moraju rešavati primenom ciljeva održivog razvoja problem očuvanja prirode u okolini Bora (raznovrsnost biljnog i životinjskog sveta, geodiverzitet) dobio je mnogo veći značaj.

Na tribinama u selima istaknut je značaj očuvanja biodiverziteta naročito za razvoj eko turizma i proizvodnju zdrave hrane, a na tribinama mladih ukazano je na neophodnost brze rekultivacije degradiranih područja (posebno zbog rudničkog otpada).

Ovom **Inicijativom** predlaže se da Plan razvoja grada Bora za period 2021-2027. u oblasti očuvanja života na zemlji (zaštita, obnova i promovisanje održivog korišćenja kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borba protiv dezertifikacije, zaustavljanje procesa degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta i dr.) definiše dva priritetna cilja:

Prioritetni cilj 1. Povećati površinu i kvalitet zaštite očuvanih prostora prirode na teritoriji grada kroz intenziviranje postupaka zaštite identifikovanih prostora ekološke mreže (Dubašnica kao deo budućeg nacionalnog parka Kučaj-Beljanica, Veliki i Mali krš, Stol, Deli Jovan, Crni vrh) i

Prioritetni cilj 2. Intenzivirati rekultivaciju degradiranih površina zemljišta (posebno rudničkim i metalruškim aktivnostima) i povećati udeo gradskog zelenila i zaštitnih šuma

Ovi ciljevi, a naročito mere i aktivnosti za njihovu realizaciju treba da budu posebno razrađeni u **Planu zaštite životne sredine grada Bora**. Obzirom na nadležnosti države u zaštiti očuvanih prirodnih vrednosti (posebno u funkcionisanju novog nacionalnog parka Južni Kučaj i realizaciji

inicijative za formiranje geoparka Dubašnica na delu prostora budućeg nacionalnog parka) i sanaciji istorijskog zagađenja rudničkim i metalruškim aktivnostima grad Bor će ove ciljeve morati da realizuje u tesnoj saradnji sa odgovarajućim državnim organima.

Sanaciju rudničkih raskrivki i flotacijskih jalovišta iz tekućih aktivnosti moraju pre svega realizovati kompanije koje su nosioci rudničkih aktivnosti, uz tesnu saradnju sa lokalnom zajednicom i državom, a na osnovu posebne Uredbe o upravljanju rudničkim otpadom (Direktiva EU o industrijskim emisijama) i posebnih planova i programa rekultivacije.

Indikatori ciljeva održivog razvoja koji se mogu koristiti su procenat površine pod šumama kao udeo u ukupnoj površini grada, udeo lokacija važnih za kopneni i slatkovodni biodiverzitet, koje su obuhvaćene zaštićenim područjima, prema vrsti ekosistema, kvalitet zaštite i održivog korišćenja zaštićenih područja, procenat rekultivisanog degradiranog zemljišta, procenat gradskog zelenila u naseljima, veličina i kvalitet zaštitnih šuma i dr.

Zaključne inicijative

U Analizi zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u dosadašnjim dokumentima javne politike opštine/grada Bora konstatovano je da iz pregleda prioriteta, ciljeva, aktivnosti i mera dva ključna dosadašnja dokumenta – Strategije lokalnog održivog razvoja i Lokalnog ekološkog akcionog plana Bora proističe da je još pre desetak godina kada su ovi dokumenti javne politike usvajani bila prisutna svest i saznanje o velikim razvojnim potrebama povezanim sa rešavanjem nagomilanih problema ugrožene životne sredine, odnosno da je dalji razvoj sagledavan u konceptu održivog razvoja. Međutim tada još nisu bili stvoreni svi potrebni preduslovi – finansijski, zakonski, institucionalni i dr. da se ovi ambiciozni ciljevi i realizuju. Oni se stvaraju tek zadnjih godina i stvaraće se i dalje – pre svega kroz obiman investicioni ciklus u nosećoj privrednoj grani rudarstva i metalurgije koji je pokrenuo novi strateški partner – kineska kompanija ZijIn, uz obimna ulaganja u nove ekološki prihvatljivije tehnologije i brojne mere smanjenja negativnog uticaja i zaštite životne sredine, definisanje nacionalnog strateškog i zakonskog okvira i obezbeđivanje sredstava države u oblasti upravljanje otpadom, cirkularne ekonomije, vodosnabdevanja i rešavanja problema otpadnih voda, upotrebe obnovljivih izvora energije i podizanje energetske efikasnosti, zaštite prirode, aktivnosti u oblasti klimatskih promena i drugo. Na osnovu ovih nacionalnih strateških i zakonskih opredeljenja lokalna zajednica grad Bor treba da definiše nove lokalne strateške dokumente javne politike – Plan razvoja Bora i Plan zaštite životne sredine – i da ih realizuje u narednom period uz podršku državnih mera i veće sopstvene napore.

Zato je za realizaciju ciljeva održivog razvoja kroz nove javne politike grada Bora neophodno obezbediti sledeće uslove:

1. Novi razvojni dokumenti moraju imati i posebno razrađenu metodologiju praćenja i evaluacije njihove realizacije, kako bi se osiguralo redovno podnošenje i razmatranje izveštaja o realizaciji, uz obavezno učešće javnosti u procesu njihovog donošenja i realizacije.
2. Između dokumentata lokalne javne politike kao i nacionalnih javnih politika, potrebno je uspostaviti jasnu hijerarhijsku vezu kako bi se izbeglo preklapanje ili ostavljanje praznina.
3. Potrebno je definisati u ovim i drugim dokumentima sve potrebne finansijske uslove (sredstva države, stranih donatora i kreditora, budžet grada, sredstva privrede, posebno strateških partnera i vlasnika u nosećoj privrednoj grani rudarstva i metalurgije, javno-privatna partnerstva, sredstva građana i dr.)
4. Potrebno je obezbediti i institucionalne uslove (reformisana i kadrovski ojačana javna uprava – državna i lokalna, osposobljena javna preduzeća, posebna radna tela koja će pratiti realizaciju Plana razvoja, Plana zaštite životne sredine i drugih planova) koji su neophodni za realizaciju postavljenih ciljeva i zadataka.
5. Uključiti u pripremu i realizaciju ovih dokumenata što više civilni sektor u širem smislu – pre svega naučne i stručne institucije, obrazovne instituciju, organizacije civilnog društva, medije kako bi se povećao stepen kompetentnosti dokumenata i aktivnosti na njihovoj realizaciji, podigla informisanost i motivisanost svih učesnika a posebno građana i najšire javnosti u gradu.